

FINANSOWE I NIEFINANSOWE TRANSFERY W PRÓBIE SHARE

Małgorzata Kalbarczyk

Anna Nicińska

Uniwersytet Warszawski

WSTĘP

W dobie starzenia się społeczeństw europejskich zmienia się struktura gospodarstw domowych i rodzin, ich charakter, podział pracy i obowiązków. Wraz ze wzrostem liczby osób starszych problemy tej grupy nabierają coraz większego znaczenia w życiu poszczególnych osób oraz w debacie publicznej.

Jednym z podstawowych zagadnień związanych ze starzeniem się jest pogorszenie się sprawności i ogólnego stanu zdrowia, na co mogą zaradzić z jednej strony instytucje państwowe, a z drugiej strony osoby prywatne. Można zatem spodziewać się, że obciążenie zarówno rządu, jak i poszczególnych osób będzie rosło.

Równoległe ze starzeniem się społeczeństw obserwujemy zmiany zachodzące w gospodarstwach domowych, które coraz częściej są jednorodzinne, a nawet jednoosobowe (Coontz 2004). Zmienia się dynamika procesu zawierania małżeństw, decyzji o posiadaniu dzieci i trwałość związków (Adamski 2002), co komplikuje wcześniejszy model rodziny (Giza-Poleszczuk 2005).

Zjawiskom tym towarzyszy zmiana charakteru relacji rodzinnych na mniej sformalizowane, w coraz większym stopniu oparte na dobrowolności i uczuciach, a nie na zobowiązaniach i bezpieczeństwie finansowym.

Opisanym zmianom w społeczeństwie towarzyszy stopniowy rozwój rynków usług¹, zapewniających opiekę potrzebną osobom starszym. Generalnie rzecz biorąc, osoby starsze mogą wymagać więcej pomocy niż młodsze. Jednak wiele osób po 49. roku życia cieszy się dobrym zdrowiem do ostatnich lat życia, i nawet jeśli doświadczyły uszczerbku na zdrowiu, często nadal osoby te są w stanie udzielać pomocy innym. Mogą one bowiem przeznaczyć życiowe oszczędności na pomoc finansową (za życia lub po śmierci w formie spadku).

Baza SHARE² (*Survey of Health, Aging and Retirement in Europe*) zawiera szczegółowe informacje o transferach finansowych i niefinansowych zarówno udzielanych, jak i otrzymywanych. Pozwala to w sposób dokładny przeanalizować, jaki rodzaj wsparcia jest udzielany osobom po 49. roku życia, a także czy i komu ta grupa osób pomaga. Dane o wsparciu niepieniężnym odnoszą się do poziomu indywidualnego, a informacje o transferach finansowych deklarowane są na poziomie gospodarstwa domowego.

W pierwszej części artykułu omówimy transfery finansowe za życia oraz spadki w Polsce i w innych regionach Europy. Następnie przyjrzymy się transferom usług w obrębie gospodarstwa domowego i poza nim. W ostatniej części dokonamy podsumowania.

TRANSFERY FINANSOWE (PIENIĘŻNE)

Transfery pieniężne to jedna z wielu form przekazywania darów. Transfery pieniężne to takie przepływy pieniędzy, którym nie towarzyszy jednoczesny przepływ dóbr ani usług w przeciwną stronę, w związku

z czym nie można ich traktować jako zapłatę za zakupione dobro lub usługę. Prywatne transfery finansowe są szczególnie istotne ze względu na potencjalną relację, jaką tworzą z transferami publicznymi.

Zgodnie z teorią ekonomiczną (Barro 1974) w zależności od motywów, jakimi kierują się darczyńcy, mogą one być wypierane przez transfery publiczne lub od nich niezależne. Ma to istotne znaczenie dla skuteczności polityki społecznej, gdyż w przypadku zachodzenia efektu wypierania pomoc państwa nie wpłynie na sytuację finansową beneficjenta, a jedynie zmieni jej źródło finansowania.

Można się spodziewać, że pomoc prywatna jest lepiej dostosowana do potrzeb konkretnych osób niż publiczna, gdyż bliscy są lepiej zorientowani w problemach i potrzebach danego gospodarstwa domowego.

Istnieje możliwość, że w przypadku obecności efektu wypierania bardziej kosztowna i wymagająca odrębnej administracji pomoc publiczna zastąpiłaby lepiej dopasowaną do indywidualnych potrzeb pomoc prywatną. Z drugiej strony, jeśli transfery prywatne nie mają miejsca, jedynym sposobem wsparcia potrzebujących jest interwencja państwa.

W związku z tym ważne jest z punktu widzenia planowania polityki społecznej to, żeby zidentyfikować motywy udzielania pomocy finansowej i zweryfikować, czy wsparcie publiczne wypiera prywatne.

POMOC PIENIĘŻNA GOSPODARSTW DOMOWYCH

Baza SHARE zawiera szczegółowe informacje na temat udzielanej i otrzymanej pomocy finansowej przez gospodarstwa domowe. Respondentów pytano o udzielaną i otrzymaną pomoc pieniężną, o ile przekroczyła ona w sumie wartość 200 zł dla Polski³, 2500 koron czeskich dla Czech⁴ oraz 250 euro dla krajów strefy euro⁵.

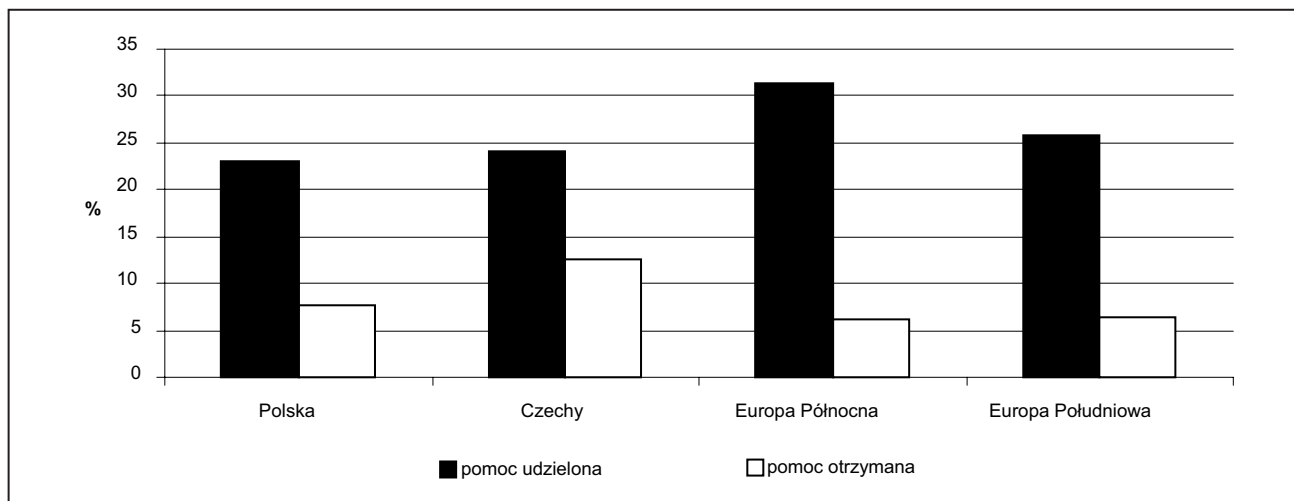
Dodatkowo badani udzielali odpowiedzi na pytanie o otrzymane spadki, o ile były one w momencie otrzymania wyższe niż 3500 zł (dla Polski), 50 000 koron czeskich (dla Czech) lub 5000 euro dla krajów strefy euro.

Wykres 1 przedstawia odsetek gospodarstw udzielających i otrzymujących transfery *inter vivos*. Kraje Europy Północnej i Południowej są podobne pod względem pomocy otrzymywanej, jednak kraje północne częściej udzielają pomocy finansowej niż południowe.

W większości krajów odsetek gospodarstw udzielających transferów pieniężnych maleje wraz z wiekiem. W próbie SHARE grupą najczęściej przekazującą transfery są gospodarstwa osób między 50. a 59. rokiem życia⁷. Wśród gospodarstw otrzymujących wsparcie finansowe nie widać jednego wspólnego wzorca zależności od wieku.

1728 gospodarstw domowych w Polsce udzieliło wsparcia finansowego. Wśród nich 23% zadeklarowało, że w ciągu ostatnich 12 miesięcy podarowały osobom spoza własnego gospodarstwa transfery wyższe niż 200 zł. Odsetek polskich gospodarstw pomagających jest na podobnym poziomie co w Czechach i Europie Południowej.

Wykres 1. Odsetek gospodarstw domowych udzielających i otrzymujących wsparcie finansowe w porównaniu międzynarodowym⁶

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych SHARE.

Natomiast otrzymywaną pomoc finansową zadeklarowało w Polsce tylko 8% gospodarstw, co można wiązać z wiekiem respondentów SHARE. Odsetek ten, choć wyższy niż w krajach Europy Zachodniej, nadal był niższy niż w Czechach.

Największy odsetek gospodarstw, które zadeklarowały transfery finansowe poza własne gospodarstwo, zaobserwowano w dużych miastach i miasteczkach, co może wynikać, po pierwsze, z migracji zarobkowej ze wsi do miast i, po drugie, z różnej struktury demograficznej gospodarstw w mieście i na wsi.

Migracja zarobkowa charakteryzuje się często wysokimi transferami do domu rodzinnego migranta (*reference?*). Z drugiej strony na wsi częściej niż w mieście mamy do czynienia z gospodarstwami wielopokoleniowymi, w związku z czym ich transfery w obrębie rodziny nie wykraczają poza gospodarstwo i nie są rejestrowane w badaniu SHARE.

W dużych miastach obserwujemy względnie niski odsetek gospodarstw otrzymujących wsparcie finansowe.

Zazwyczaj pomoc, również finansowa, skierowana jest do najbliższych osób. Zaletą bazy SHARE jest to, że możemy dokładnie określić relację między daw-

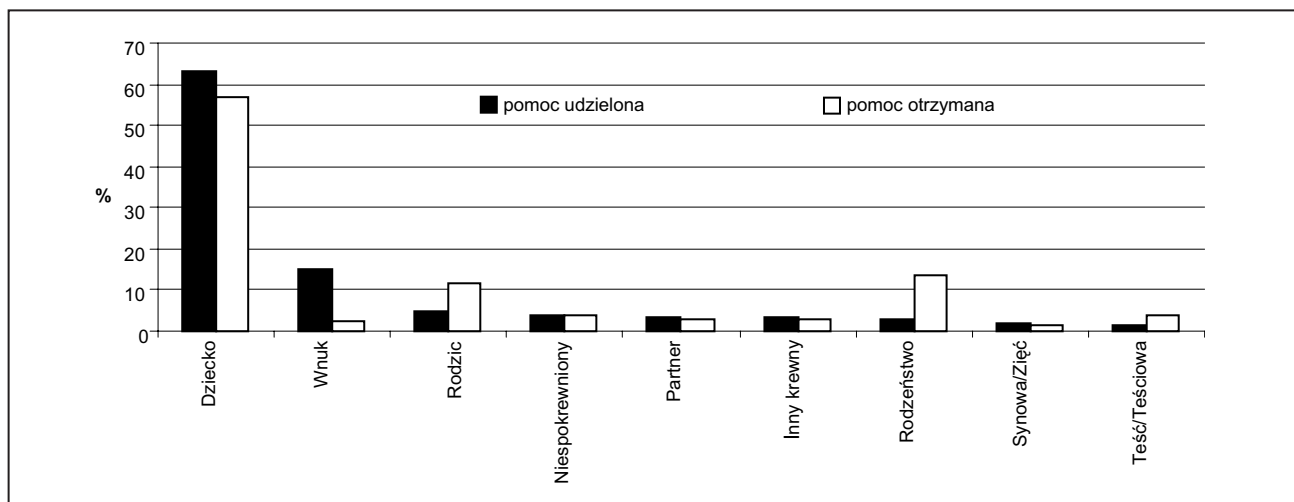
cą a biorcą każdego zadeklarowanego transferu. Jak pokazuje wykres 2, najczęściej wspierano finansowo przede wszystkim dzieci (63% udzielonych transferów pieniężnych) oraz wnuki (15%), podczas gdy pomoc otrzymywano od dzieci (57%), rodziców (12%) bądź rodzeństwa (13%).

Jakkolwiek wykres 2 pokazuje, że transfery pieniężne to zazwyczaj zjawisko pomiędzy rodzicami a dziećmi, to zauważamy również, że zazwyczaj gospodarstwa domowe populacji 50+ udzielają wsparcia finansowego młodszemu pokoleniu, podczas gdy odbierają je od wszystkich generacji.

Jest wiele motywów, którymi można się kierować, udzielając transferu finansowego. W celu dokładniejszego zbadania motywacji do dawania, a także określenia potrzeb, w których zaspokajaniu pomagają otrzymywane transfery finansowe, zapytano respondentów o ich powód. W obu przypadkach najczęstszym powodem pomocy (udzielanej i otrzymywanej) było zaspokajanie podstawowych potrzeb (64% wszystkich transferów otrzymanych oraz 44% udzielonych) zarówno w mieście, jak i na obszarze wiejskim.

Kolejną pod względem liczebności kategorią transferów udzielanych to pomoc bez konkretnego

Wykres 2. Osoby otrzymujące pomoc finansową i ją udzielające w Polsce w ciągu ostatnich 12 miesięcy od momentu badania

Źródło: jak w wykresie 1.

powodu (12%). Również dla pomocy odbieranej często obserwujemy tę kategorię (6%). Różnice między obszarami miejskim i wiejskim są widoczne przede wszystkim, jeśli chodzi o pomoc w dalszej edukacji i wyposażeniu lub zakupie mieszkania, co można wiązać z ograniczonym dostępem do edukacji na wsi i związaną z tym migracją do miast dzieci respondentów.

Wstępna analiza powodów transferów pokazuje, że najczęściej zaspokajanie podstawowych potrzeb jest przyczyną świadczonych i otrzymywanych transferów. Część udzielanych transferów nie ma konkretnego przeznaczenia i można je traktować jako zwykłe prezenty.

W celu lepszego poznania skali omawianego zjawiska należy zapoznać się również z wysokością owych transferów. Przeciętne gospodarstwo domowe, które otrzymało pomoc finansową, dostało ją w wysokości 1850 zł rocznie, podczas gdy średnia pomoc finan-

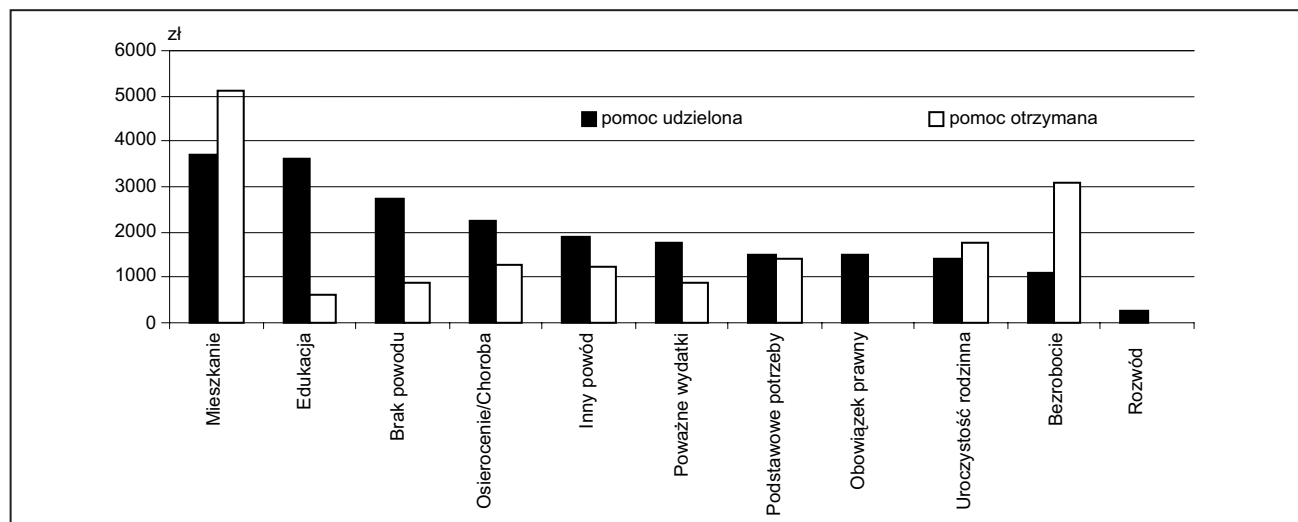
sowa wśród gospodarstw domowych udzielających pomocy wyniosła 3184 zł⁸ rocznie.

Wykres 3 pokazuje strukturę wartości transferów w podziale na ich powód. Wśród wszystkich transferów świadczonej pomocy średnio największe wartości obserwujemy w przypadku wsparcia w dalszej edukacji (3691 zł), zakupie lub wyposażeniu mieszkania (3624 zł) oraz dla braku konkretnego powodu (2729 zł).

Odmierna struktura charakteryzuje uzyskiwane transfery, gdzie zdecydowanie pod względem wysokości pomocy dominuje ta związana z wydatkami na wyposażenie lub zakup mieszkania (5133 zł). Są to jedne z największych wydatków gospodarstwa domowego i zapewne dlatego są wspierane przez inne osoby.

Kolejne grupy transferów pod względem wartości odbieranego wsparcia finansowego stanowią pomoc w przypadku bezrobocia (3100 zł) oraz dużej uroczystości rodzinnej (1750 zł).

Wykres 3. Średnia wysokość transferów udzielanych i otrzymywanych w Polsce w ciągu ostatnich 12 miesięcy od momentu badania w podziale na powód pomocy w zł

Źródło: jak w wykresie 1.

Spadki

Spadki są szczególnym rodzajem transferu finansowego, ponieważ są przekazywane po śmierci darczyńcy, są nieodwracalne i nie można się za nie odwdziżyć. Ponadto mogą pełnić funkcję ubezpieczenia przyszłości kolejnych generacji rodziny.

W kontekście informacji o zapisach spadkowych zaletą bazy danych SHARE jest szczególnie wiek respondentów, gdyż zdecydowana większość z nich miała szansę odziedziczyć spadek po rodzicach (oboje rodzice nie żyją dla 78% badanych).

W polskiej próbie SHARE spośród 1724 gospodarstw domowych, które udzieliły odpowiedzi na pytanie o otrzymane w przeszłości spadki lub darowizny powyżej 3500 zł, 13,5% zadeklarowało otrzymanie takiego spadku. Zgodnie z oczekiwaniami, najczęściej spadkodawcami są rodzice bądź teściowie (łącznie 82% wszystkich zadeklarowanych spadków). Bardzo rzadko obserwujemy spadki od osób niespokrewnionych. W tej kwestii nie widać znacznych różnic pomiędzy gospodarstwami wiejskimi i miejskimi.

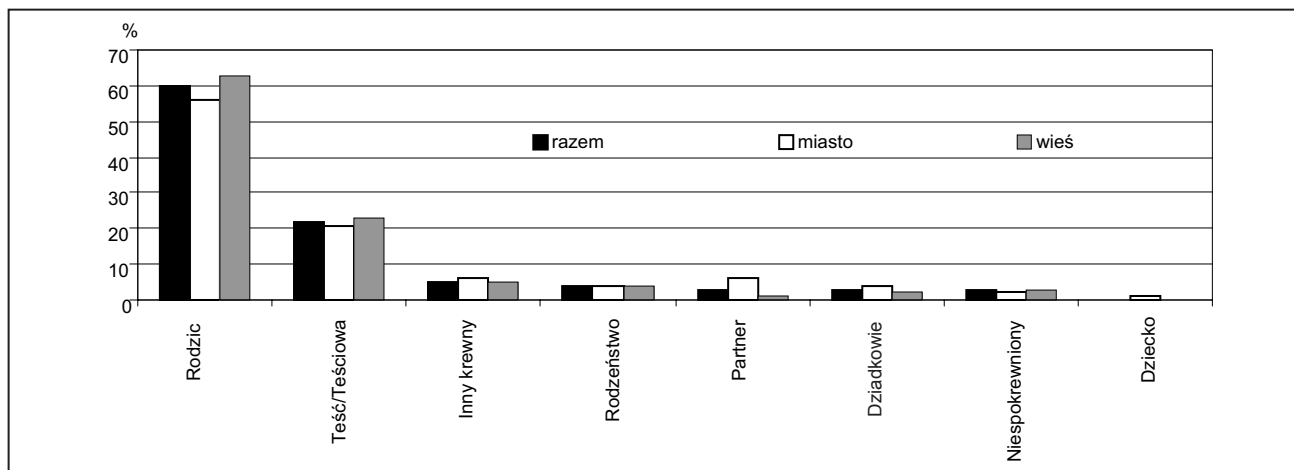
Respondenci w próbie SHARE byli pytani o oczekiwania co do otrzymania spadku przez ich gos-

podarstwo domowe. Jakkolwiek niewielki odsetek respondentów deklaruje pewność jego otrzymania, w Europie Północnej (4% osób, które nie otrzymały dotąd spadku) jest on najwyższy w grupie analizowanych krajów. W Polsce odsetek ten jest najniższy i wynosi 1% w porównaniu z 2% w Czechach. Różnicowanie to można wiązać z efektem dochodowym oraz średnim wiekiem dziecka w momencie śmierci rodziców.

We wszystkich analizowanych grupach krajów przeważa odsetek osób, które są pewne, że spadku już nie otrzymają, nad tymi, które są pewne, że go dostaną. W Polsce ta różnica jest zdecydowanie największa w grupie omawianych krajów.

Innym zagadnieniem dotyczącym oczekiwań spadkowych, które poruszono w badaniu SHARE, są szanse na pozostawienie jakiegokolwiek spadku przez gospodarstwo domowe respondentów. We wszystkich omawianych grupach krajów badani częściej deklarują 100% niż 0% szans na pozostawienie po sobie spadku, jednak ta różnica jest niewielka w krajach Europy Północnej i Południowej. Wśród Czechów 5% respondentów wie, że zostawi po sobie spadek, podczas gdy 12% jest przeciwnego zdania. W Polsce podobnie niski jest

Wykres 4. Struktura otrzymanych spadków w zależności od kogo spadek otrzymano w podziale na miejsce zamieszkania w Polsce

Źródło: jak w wykresie 1.

odsetek osób pewnych zostawienia spadku (6% w porównaniu z 8% w Europie Północnej i 9% w Europie Południowej). Odsetek badanych pewnych, że nie zostawią żadnego majątku po śmierci wynosi w Polsce 30% i jest ponad trzykrotnie wyższy niż w Europie Północnej (9%) i prawie dwukrotnie wyższy niż w Czechach (11%), co trudno wytłumaczyć samym zróżnicowaniem dochodowym między Polską a Czechami. Być może inne czynniki odgrywają tu istotną rolę.

TRANSFERY NIEPIENIĘŻNE

Oprócz transferów pieniężnych dużą rolę, niezależnie od sytuacji finansowej osób i gospodarstw, odgrywają transfery usług, również nierynkowych. Mają one bardziej osobisty charakter niż dary pieniężne oraz większą siłę więziotwórczą. Obserwujemy je szczególnie często tam, gdzie rynek usług nie jest rozwinięty lub jakość usług rynkowych jest niższa niż pozarynkowych.

W badanej próbie osób w wieku 50 lat i więcej istotną rolę pełni opieka nad osobami starszymi i chorymi, jaką mogą otrzymywać i udzielać respondenci, oraz opieka nad wnukami, jakiej badani mogą udzielać. Oprócz tego baza SHARE daje wgląd w innego rodzaju pomoc niefinansową pomiędzy gospodarstwami domowymi, taką jak pomoc w czynnościach domowych i urzędowych⁹.

Pomoc niefinansowa pomiędzy gospodarstwami domowymi

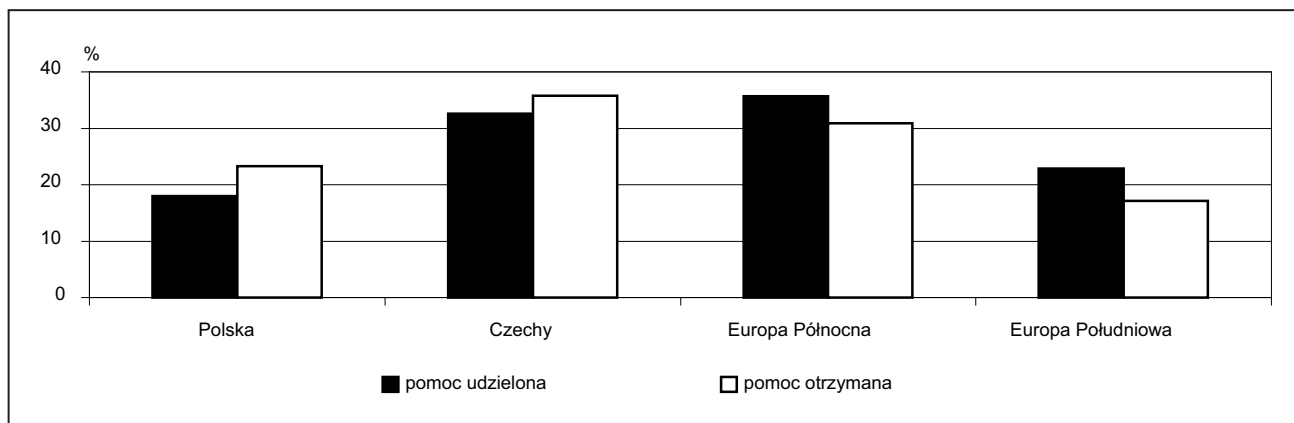
W krajach północnych UE 15 obserwujemy wysoki odsetek respondentów (36%), którzy zadeklarowali udzielanie pomocy oraz nieznacznie niższy odsetek (31%) respondentów otrzymujących pomoc od osób spoza ich gospodarstwa. Zdecydowanie niższe wartości obserwujemy dla krajów południowych UE 15 (23% udzielonej i 17% dla otrzymanej pomocy niefinansowej).

Jeśli chodzi o skalę zjawiska, to wartości odpowiednich odsetków dla Polski są na poziomie państw południowoeuropejskich, podczas gdy w Czechach są one bliższe wartościom, jakie obserwujemy w Europie Północnej. Cechą wspólną Polski i Czech jest przewaga liczbeności badanych odbierających pomoc niefinansową nad respondentami jej udzielającymi.

We wszystkich analizowanych grupach krajów badani udzielają pomocy i częściej ją otrzymują wraz z wiekiem. W Polsce 23% respondentów spośród 1722, którzy udzielili odpowiedzi, zadeklarowało uzyskanie wsparcia w ciągu ostatnich 12 miesięcy. Więcej osób podało informację o udzielanej pomocy (2353 osób), z czego 18% ją zadeklarowało.

Respondenci częściej komunikują udzielanie niż otrzymywanie wsparcia niefinansowego pomiędzy gospodarstwami w mieście i na przedmieściach. Mężczyźni zdecydowanie rzadziej (18%) niż kobiety (27%) konstatują uzyskanie pomocy niefinansowej,

Wykres 5. Odsetek respondentów udzielających pomocy niefinansowej osobom spoza gospodarstwa domowego i ją otrzymujących w porównaniu międzynarodowym

Źródło: jak w wykresie 1.

zwłaszcza w obrębie miast. Mimo że w polskiej próbie SHARE kobiety częściej niż mężczyźni są nieaktywne zawodowo z powodu opieki nad rodziną, to nie zaobserwowano zróżnicowania między płciami w udzielaniu pomocy.

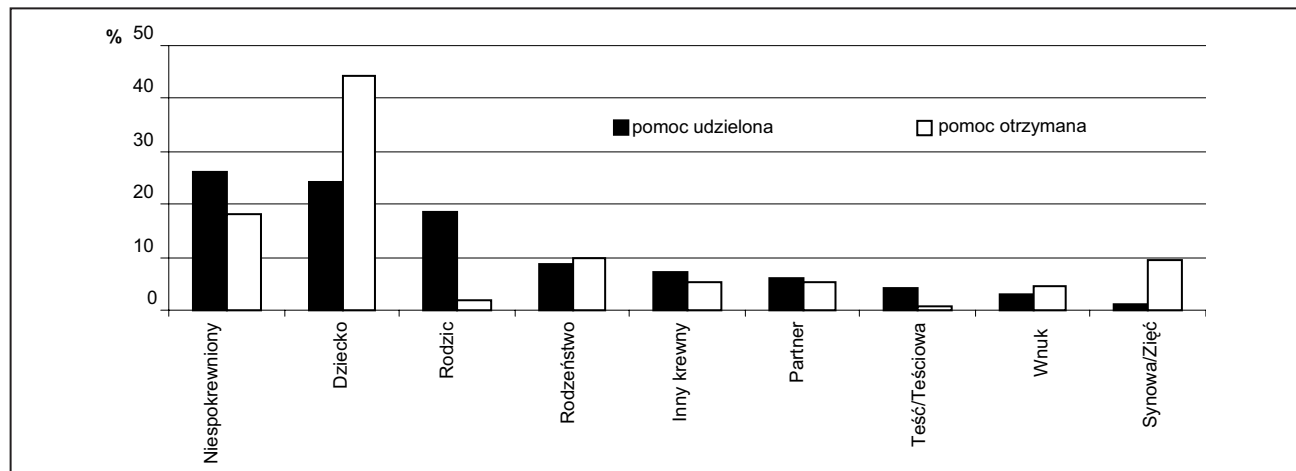
Jeśli chodzi o wsparcie pomiędzy gospodarstwami, to badani najczęściej świadczą je osobom niespokrewnionym (26%) i też często od takich osób go uzyskują (18%). Zgodnie z wykresem 6, zdecydowanie najczęściej osoby po 49. roku życia są wspierane przez dzieci (44%), rzadziej przez synowe bądź zięciów (9%) i rodzeństwo (10%).

Dominujący odsetek pomocy niefinansowej, jaka trafia od dzieci do starszych rodziców, jest zgodny

z teoriami transferów międzypokoleniowych. Jedna z nich twierdzi, że transfery pieniężne rodziców do dzieci są działaniem strategicznym (Bernheim et al. 1986), które ma skutkować zobowiązaniem do opieki nad darczyńcą, jakie dar pieniężny nakłada na beneficjentów.

Alternatywna teoria efektu demonstracji (Cox, Stark 1994) poszerza analizę o trzecie pokolenie (wnuków) i zakłada ortogonalność transferów finansowych względem niefinansowych. Zgodnie z teorią efektu demonstracji rodzice opiekują się dziadkami w celu wykształcenia podobnych norm zachowania u własnych dzieci, od których oczekują podobnej opieki w przyszłości.

Wykres 6. Osoby otrzymujące i udzielające pomocy niefinansowej w Polsce w ciągu ostatnich 12 miesięcy od momentu badania

Źródło: jak w wykresie 1.

Respondenci mogli zadeklarować otrzymywanie i udzielanie trzech rodzajów pomocy niefinansowej: opieka osobista¹⁰, praktyczna pomoc domowa¹¹ i pomoc w dokumentach lub sprawach urzędowych¹². Wśród wszystkich osób udzielających i otrzymujących wsparcie najwięcej deklarowało pomoc praktyczną (odpowiednio 67% i 58%), następnie pomoc w sprawach urzędowych (18% badanych udzieliło i 28% odebrało), a najmniej osób świadczy, jak i dostaje wsparcie osobiste (odpowiednio 15% i 14%). Wraz ze wzrostem wieku respondentów otrzymywanie pomocy osobistej jest coraz częściej spotykane.

Kobiety częściej deklarują udzielanie pomocy osobistej (20% wszystkich transferów pomocy kobiet i 8% wszystkich transferów pomocy mężczyzn) lub urzędowej (odpowiednio 21% i 14%), natomiast mężczyźni częściej pomagają w praktycznych zajęciach domowych (77% mężczyźni i 59% kobiety). W przypadku pomocy odbieranej dla każdego jej rodzaju (osobista: 15% kobiety i 11% mężczyźni, urzędowa: odpowiednio 28% i 25%), oprócz pomocy domowej kobiety (57%) chętniej niż mężczyźni (63%) przyznają jej otrzymywanie.

Pomoc osobista udzielana jest znacznie częściej niż pomoc domowa i urzędowa. Ponadto taka pomoc jest świadczona i odbierana zazwyczaj prawie codziennie (około 65% transferów tego rodzaju pomocy), podczas gdy wsparcie urzędowe rzadziej niż raz w miesiącu (61% udzielanego i 44% otrzymywanego).

Pomoc niefinansowa wewnątrz gospodarstw domowych

Transfery niefinansowe, jakie mają miejsce pomiędzy osobami z tego samego gospodarstwa domowe-

go mają trochę inny charakter niż te, które wymienia się pomiędzy gospodarstwami, gdyż są zazwyczaj bardziej osobiste i częściej polegają na pomocy w podstawowych codziennych czynnościach, takich jak ubieranie się, wstawanie z łóżka, mycie itp. Wprawdzie nie wymagają dużej sprawności fizycznej ani profesjonalnego przygotowania i zajmują stosunkowo niewiele czasu, to jednak mają duże znaczenie dla jakości życia.

Można zauważyć, że zarówno w Polsce, Czechach, jak i pozostałych regionach Unii Europejskiej odsetek respondentów otrzymujących wsparcie niefinansowe od domowników przewyższa odsetek osób udzielających go. Interesujące jest również niewielkie zróżnicowanie pomiędzy omawianymi regionami zarówno dla odsetka badanych świadczących, jak i odbierających ten rodzaj pomocy.

Warto też zauważyć, że odsetek badanych, którzy zadeklarowali udzielanie pomocy domownikom jest najwyższy w Polsce w porównaniu z innymi regionami, co można wiązać z dużą liczebnością polskich gospodarstw. Pomoc wewnątrz gospodarstwa jest szczególnie istotna wśród najstarszych respondentów w obu jej aspektach (dawanie i otrzymywanie).

Wśród wszystkich badanych w Polsce, którzy udzielili odpowiedzi na pytanie o pomoc niefinansową wewnątrz gospodarstwa, 14% zadeklarowało, że taką pomoc otrzymuje, a 10%, że ją daje. Nie zaobserwowano zróżnicowania pomiędzy płciami w odsetku respondentów odbierających pomoc osobistą, choć stosunkowo więcej kobiet (9%) niż mężczyzn (6,3%) deklaruje świadczenie takiej opieki.

Nie zaobserwowano większego zróżnicowania w odsetku osób udzielających ani otrzymujących po-

moc osobistą pomiędzy obszarami miejskim a wiejskim. Wymiana pomocy w gospodarstwie domowym zachodzi zazwyczaj pomiędzy partnerami (46% wszystkich transferów udzielanych i 39% otrzymywanych) bądź respondentem a dzieckiem (odpowiednio 27% i 45%).

Opieka nad wnukami

Problem opieki nad dziećmi wiąże się z jednej strony ze strukturą rynku pracy, zwłaszcza matek, a z drugiej strony z dostępem i stopniem rozwoju usług opieki nad dziećmi. W krajach Europy Zachodniej (Finlandia, Francja, zachodnia część Niemiec) rynek pracy częściej niż w krajach Europy Środkowej (Polska, wschodnie Niemcy) oferuje kobietom zatrudnienie na część etatu, przedszkola są bardziej liczne; istnieją także alternatywne do przedszkoli sposoby opieki nad dziećmi w czasie pracy matki, np. przykładowe żłobki i przedszkola (Wrohlich 2004).

Należy pamiętać o zróżnicowaniu regionalnym w dostępie do przedszkoli, na przykład w Polsce 34% dzieci w wieku od trzech do pięciu lat uczęszczało do przedszkola w 2003 r., w tym na wsiach nieco ponad 14% (Herbst 2008).

W związku z dużym zróżnicowaniem krajów pod tym względem opieka dziadków kompensuje w różnych regionach rozmaite problemy, z jakimi mogą się borykać rodzice.

Nie zaobserwowano zróżnicowania w odsetku respondentów, którzy zajmują się wnukami pomiędzy wybranymi krajami europejskimi. W Polsce 44% badanych zadeklarowało opiekę nad wnukami, przy czym odsetek babć (46% wszystkich babć) przewyższał odsetek dziadków (41%).

Podobne wartości średnie obserwujemy dla Europy Południowej, jednak tam przewaga udziału babć nad udziałem dziadków jest zdecydowanie większa (8 pkt. proc.).

Wyraźny brak zróżnicowania między babciami i dziadkami występuje w grupie krajów północnych Unii Europejskiej. W porównaniu z sąsiadującymi Czechami respondenci w Polsce częściej deklarują opiekę nad wnukami i tę zależność obserwujemy zarówno w przypadku babć, jak i dziadków. 40% opieki nad wnukami udzielanej przez polskich dziadków (32% przez babcie w Polsce) odbywa się prawie codziennie. Opiekę nad wnuczętami sprawują nie tylko osoby na emeryturze (40% wszystkich emerytów, z czego w 66% są to kobiety), ale często też osoby zatrudnione lub samozatrudnione (62%).

PODSUMOWANIE

Zjawisko transferów prywatnych – zarówno finansowych, jak i niefinansowych – jest często spotykane w Polsce oraz w pozostałych krajach europejskich. Powszechność transferów pomiędzy gospodarstwami (finansowych i niefinansowych) jest większa w krajach północnych UE 15 niż południowych. Natomiast na południu częstsze są niepieniężne transfery wewnątrz gospodarstwa. Wszystkie omówione rodzaje transferów mają zazwyczaj miejsce pomiędzy członkami rodzin.

W polskiej próbie SHARE największy udział stanowią transfery pomiędzy rodzicami a dziećmi. Kierunek tego rodzaju transferów zależy od ich formy: finansowe trafiają zazwyczaj do dzieci, natomiast usługi otrzymują rodzice. Powyższą zależność starają

się wyjaśniać teorie ekonomiczne, takie jak dawanie strategiczne (Bernheim et al. 1986) lub efekt demonstracji (Cox, Stark 1994). Wstępna analiza danych empirycznych nie falsyfikuje żadnej z nich.

Głównymi deklarowanymi przyczynami przekazywania transferów finansowych są podstawowe potrzeby. Natomiast w przypadku transferów niefinansowych najbardziej licznie deklarowana jest praktyczna pomoc domowa, ale udziela się jej rzadziej niż pomocy osobistej. Spadki w zdecydowanej większości kierowane są do dorosłych dzieci i ich wartość znacznie przewyższa pozostałe transfery finansowe, w związku czym są one szczególnie istotne dla ogólnej sytuacji finansowej gospodarstw. Natomiast opieka nad wnukami jest bardzo powszechnym zjawiskiem nie tylko w Polsce, ale również w całej Unii Europejskiej.

Zaobserwowano fakt, iż osoby w wieku 50 lat i więcej są nie tylko biorcami pomocy prywatnej, ale również często jej dawcami, a w wielu przypadkach dawcami netto, co często jest niedoceniane.

¹ Takie jak domy spokojnej starości oraz hospicja.

² Ten artykuł wykorzystuje dane (z czerwca 2008 r.) pierwszej i drugiej fali SHARE (*Survey of Health, Aging and Retirement in Europe*). Zbieranie danych SHARE w latach 2004–2007 finansowane było ze środków Komisji Europejskiej w ramach V i VI Programu Ramowego (numery projektów: QLK6-CT-2001- 00360; RII-CT- 2006-062193; CIT5-CT-2005-028857). Dodatkowo otrzymano finansowanie z US National Institute on Aging (numery grantów: U01 AG09740-13S2; P01 AG005842; P01 AG08291; P30 AG12815; Y1-AG-4553-01; OGHA 04-064; R21 AG025169), jak również z innych źródeł krajowych (pełna lista instytucji na stronie <http://www.share-project.org> – tam też dostępne są dane).

³ Wszystkie wartości krytyczne kwot dla krajów spoza strefy euro wyznaczono, przeliczając kwoty ze strefy euro na podstawie wskaźnika PKB *per capita*.

⁴ W okresie ostatnich 12 miesięcy od daty badania.

⁵ Pytania obejmują okres dwóch lat, jakie minęły od ostatniego badania.

⁶ Europa Północna: Austria, Belgia, Dania, Holandia, Niemcy, Szwecja; Europa Południowa: Francja, Grecja, Hiszpania, Włochy.

⁷ Wiek respondenta finansowego.

⁸ Po wyłączeniu outliera, czyli wartości w serii danych, która odstaje znacząco od innych.

⁹ Transfery niefinansowe wewnątrz gospodarstwa domowego i pomiędzy gospodarstwami obejmują różnego rodzaju czynności, takie jak: naprawy domowe, prace w ogrodzie, transport, zakupy, prace porządkowe, wypełnianie formularzy, załatwianie spraw finansowych lub prawnych oraz opieka osobista.

¹⁰ Na przykład: ubieranie, kąpiel lub prysznic, jedzenie, wstawanie lub kładzenie się do łóżka, korzystanie z toalety.

¹¹ Na przykład: przy naprawach domowych, pracy w ogrodzie, transporcie, zakupach, pracach porządkowych.

¹² Na przykład takich jak: wypełnianie formularzy, załatwianie spraw finansowych lub prawnych.

LITERATURA

- Adamski F. (2002), *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Balcerzak-Paradowska B. (2004), *Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków*, Warszawa: IPISS.
- Barro R.J. (1974), *Are Government Bonds Net Wealth?*, „The Journal of Political Economy”, vol. 82, No. 6, s. 1095–1117.
- Bernheim B.D., Shleifer A., Summers H. (1986), *The Strategic Bequest Motive*, „Journal of Labor Economics”, vol. 4, No. 3, s. 151–182.
- Coontz S. (2004), *The world historical transformation of marriage*, „Journal of Marriage and Family”, vol. 66, s. 974–979.